

МЕТОДОЛОГІЧНА РОБОТА У СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА*

Анатолій ФУРМАН

доктор психологічних наук, професор,
академік АН вищої школи України,
завідувач кафедри соціальної роботи,
в. о. директора НДІ методології та економіки вищої освіти
Національного економічного університету,
головний редактор журналу
“Психологія і суспільство” (м. Тернопіль),

Лідія ПЕЛИХ

магістр (спеціальність “Соціальна робота”)
Юридичного факультету Національного
економічного університету, (м. Тернопіль)

Copyright © 2010

Предметом дослідження уперше є багатопараметричне і поліфункціональне взаємодоповнення методологічної роботи і соціологічного мислення у професійному повсякденні соціального працівника, що і визначає у кінцевому підсумку ефективність його ділової взаємодії з відвідувачем, клієнтом, колегою, керівником. Одержані узагальнення і висновки, що проведені у контексті професійного методологування як цілеспрямованого діяння над своїм проблемно-модульним мисленням-практикуванням, обґрунтовують принципи та аналітичні засади, категорії культури і засоби-інструменти, ознаки і формовияви, рівні та критерії уможливлення продуктивної методологічної роботи соціального працівника як фахівця практико зорієнтованого, соціо-гуманітарного профілю і психокультурного призначення.

Актуальність теми. Ефективність професійного повсякдення соціального працівника залежить як від ґрунтовності його соціолого-практичної підготовки (система знань, умінь, норм і цінностей), так і від сформованих особистісних рис (емпатійність, лабільність, емоційна стійкість, самоактуалізованість тощо). Однак чи не центральну роль у поєднанні усіх його фахових надбань відіграє *методологічна компетентність* як спроможність знаходити оптимальні методи, засоби та інструменти розв’язання буденних соціальних проблем, котрі характеризуються високою суб’єктивністю та особистісною змістовністю.

---

* Дослідження здійснене у рамках дослідницької теми «Форми і зміст професійного методологування у соціогуманітарній сфері суспільства» НДІ методології та економіки вищої освіти ТНЕУ, затвердженої УкрНПІ на 2010-2014 роки (держреєстраційний номер 0110U001124).

У цьому суспільно значущому контексті винятково актуальним є висвітлення умов, форм, складових та універсальних засобів здійснення соціальним працівником *методологічної роботи*, а у його форматі – вдосконалення власного *соціологічного мислення* як найефективнішого інструменту розв'язання суспільних та особистих проблем. Ознаки методологічної роботи в 1981 році обгрунтовані Г.П. Щедровицьким у форматі *системно-мислєдїяльнїсної методологїї* [3, с. 35–39] та збагаченні мислєсхемами і функціями А.В. Фурманом у рамках наукової програми *професїйного методологування* [1, с. 55–58; 2]. Очевидно, що практичні соціологи послугуються як теоретичними методами соціологічних досліджень (ідеалїзація, аналізування, мислєннєвий експеримент, індукція та дедукція тощо), так і емпіричними (спостереження, соціологічний експеримент, анкетування, опитування та ін.).

Проте здійснення соціологічних пошукувань і розвідок істотно розширюється і навіть удосконалюється у ситуації опертя на підходи і засоби системно-мислєдїяльнїсного та проблемно-модульного методологування. Останнє постає як наука і мистецтво уможливлення досконалого мислення та ефективної діяльності в усіх сферах суспільного життя, зосереджується довкола таких базових форм, як методологічний аналіз, методологічна рефлексія, методологічне розуміння, методологічне мислення, або ж акумулюється у складноінтегрованих формах – методологічній роботі, мислєдїяльності та професїйному методологуванні [див. детально 1].

Мета дослідження – наукове обгрунтування принципів та аналітичних засад методологічної роботи як передумови ефективної професїйної діяльності соціального працівника у її взаємодоповненні з його науковим соціологічним мисленням.

Завдання дослідження:

1) розглянути професїйне методологування як рефлексивну роботу над мисленням і в цьому контексті осмислити методологічний аналіз як базовий рівень здійснення такого методологування;

2) обгрунтувати взаємозалежність наукового соціологічного мислення і професїйної методологічної роботи у діяльності соціального працівника;

3) описати засоби, рівні та критерії науково-методологічної роботи соціального працівника у контексті його професїйного повсякдення.

Об'єкт дослідження – система професїйної діяльності соціального працівника у взаємодоповненні соціогуманітарних знань, соціокультурних норм, фахових умінь і навичок, етнонаціональних і суто соціальних цінностей.

Предмет дослідження – методологічна робота і соціологічне мислення соціального працівника у взаємозалежності ознак, форм, рівнів, засобів, інструментів, аналітики, дослідження, критики, нормування.

Основними **методами дослідження** є такі: історико-теоретичного аналізу становлення методологічних знань і соціологічного мислення; професїйного методологування як системи методів, форм, засобів та інструментів здійснення ефективної методологічної роботи; методологічного аналізу і такого його різновиду, як категоріальний аналіз; методологічного обгрунтування професїйної діяльності соціального працівника; моделювання рівнів здійснення методологічної роботи і фахового методологування з оргдіяльнїсних позицій у системі глобального суспільного виробництва.

Робота виконана в 2009/10 навчальному році за замовлення НДІ методології та економіки вищої освіти в контексті розв'язання завдань дослідницької теми «*Форми і зміст професїйного методологування у соціогуманітарній сфері суспільства*» (шифр: НДІ МЕВО – 2.1 – Ф).

У процесі проведення дослідження сформульовані такі **висновки**.

1. Методологічна робота, поряд з методологічною діяльністю, є одним із вер-

шинних рівнів здійснення професійного методологування (А.В. Фурман) як науки і практичного мистецтва осмисленого, майстерного, вишуканого й результативного мислення на предмет того, яким шляхом іти не лише до наукової істини, а й до життєвої правди та людської святості. Саме ця робота не стільки раціоналізує діяльність (пізнавальну, дослідницьку, соціальну чи управлінську) відповідно до наявних норм і приписів, скільки спрямована на вироблення нових методологічних засобів постановки і розв'язання складних проблем суспільного сьогодення (*див. табл.*).

2. Методологічний аналіз – це базовий рівень професійного методологування, що уможливило не лише методологічні рефлексію, розуміння, мислення, а й ефективну методологічну роботу на будь-який предмет, у тому числі й забезпечує оптимізацію процесу надання працівником соціальної сфери різних видів і форм соціальної допомоги населенню та конкретним клієнтам зокрема. «У проєкції на сучасну науку як сферу духовного виробництва зазначений аналіз є *формою її самосвідомості, авторефлексії*» (Г.П. Щедровицький). Він висвітлює моделі та інваріанти поєднання знань і діяльності, з'ясовує будову, організацію, способи отримання та обґрунтування перших, передумови і чинники утвердження другої, водночас типологізуючи і систематизуючи сферу людського діяння-продукування. Нарешті цей аналіз перетворює всі ці та інші організованості у засоби усвідомленого вибору, наукового пошуку, проєктування, конструювання, ситуативного виживання та буденного практикування» [1, с. 64–65].

3. Соціологічне мислення, як і соціологічна наука загалом, набули основних наукових атрибутів наприкінці ХІХ- на початку ХХ століття. Як специфічний спосіб теоретизування у соціогуманітарній сфері суспільства таке мислення формувалося у боротьбі протилежних світоглядних настанів і знаменувало перехід від філософського, системно-генералізуючого, аналітично-наукового до суто специфічно-соціологічного. Відтак і сучасна соціологія змінилася, адже вона є *наукою неklasичного типу*, в лоні якої все більше проводяться міжпредметні і метасоціологічні дослідження, розробляється соціологія соціології та досліджується методологічна невизначеність в епоху постмодерну (Ю.І Яковенко), що істотно розширює змістово-інструментальне поле методологічної роботи соціологів і гуманітаріїв, причому як теоретиків, так і практиків.

4. Професійне методологування як *ідея та система проблемно-модульної мислєдїяльності*, що здійснюється в науковій школі Анатолія Фурмана, виникла у три етапи: на першому (1980-91 роки) була розроблена психодідактична теорія навчальних проблемних ситуацій, на другому (1992-99 роки) були створені теорія і методологія інноваційної системи модульно-розвивального навчання, на третьому (2000 рік й донині) обґрунтовані категорії, концепти і парадигматика теорії освітньої діяльності. При цьому вершинним інтелектуальним здобутком цього методологічного напрямку є *модульно-розвивальна організація мислєдїяльності* як схема професійного методологування, у якій методологічна робота чітко відмежована від філософської, теоретичної, проєктної, дослідницької, експериментальної та методичної, пояснює відмінності між різними типами знань, науковими знаннями і рефлексивними, різними предметними позиціями у виробленні об'єктивних знань, нарешті між схемами об'єкта діяльності та схемами самої діяльності у формах індивідуального та колективного мислєдїяння.

5. Категорії як межові, найбільш загальні поняття відіграють роль світоглядних універсалій як найдосконаліших мисленнєвих інструментів здійснення методологічної роботи, а це означає, що вони: а) акумулюють історично накопичений соціальний досвід; б) у взаємодоповненні задають цілісний образ людського світу;

Таблиця

Ознаки методологічної роботи, їх мислесхеми та пояснювальні функції [1, с. 57]

№ п/п ознаки	Характеристика ознак методологічної роботи (за Г.П. Шедровицьким)	Мислесхеми ознак МР	Пояснювальна функція ознак МР
Перша	Суть МР полягає не так у пізнанні, як у створенні моделей, проєктів, технологій, методик; тому вона не лише відображає, а й створює нові структури (зорованості), обслуговує людську діяльність планами, нормами, інструкціями; тому її основними продуктами є не наукові знання, які треба перевірити на істинність, а соціокультурні приписи (правила), можливість реалізації яких перевірена практикою	<p>1 – моделі 4 – технології</p> <p>2 – приписи 3 – проєкти</p>	Пояснює відмінність між теоретичною роботою і методологічною
Друга	На відміну від методичної роботи методологічна досить повно насичена науковими знаннями та спирається на повноцінне дослідження; тому вона завжди поєднує проєктування, критику і нормування із пошукуванням і пізнанням; звідси результатом цієї роботи є моделі і схеми універсальної діяльності, у тому числі й мислєдальності; у підсумку дослідження у форматі методології завжди обслуговує проєктування і нормування	<p>1 – нормування 4 – проєктування</p> <p>2 – критика 3 – дослідження</p>	Пояснює відмінність між методологічною роботою і методичною
Третя	Методологія не заперечує наукового підходу, а навпаки розвиває і розширює його вплив на ті сфери суспільної практики, де він раніше не застосовувався; насамперед це стосується композицій із знань різного типу і рівня теоретичного узагальнення, що недоступні традиційній науці (наприклад, бісоціотехнології, соціоніка, психокультура тощо, котрі поєднують два, три і навіть чотири предмети); отож методологію називають ще наукою "знання про знання"	<p>1 – природничо-наукове знання 4 – практико-методичне знання</p> <p>2 – технічне знання 3 – соціо-гуманітарне знання</p>	Пояснює відмінність між різними типами знань
Четверта	Методологічне знання характеризується подвійністю, оскільки утворюється із знань про діяльність і мислення і водночас із знань про їх об'єкт; тобто маємо ситуацію, коли безпосереднє наукове знання поєднується з рефлексивним, а тому об'єкт методологічного аналізу нагадує мотрійку, а методологічне знання інтегрує і знімає суто теоретичне, є мета-системним ("мета" – над, поза)	<p>1 – знання про об'єкт 4 – рефлексивне знання</p> <p>2 – (суб'єктивне) уявлення про суб'єкт 3 – особистісне знання (+досвід)</p>	Пояснює відмінність між науковим знанням і рефлексивним
П'ята	Під час МР треба враховувати множинність різних позицій щодо об'єкта пізнання чи перетворення, а відтак оперувати різними уявленнями, моделями, системами кодування інформації (візуальна, семантична, образна, графічна, символічна) та інтелектуальними засобами; тому об'єкт впливу береться завжди у єдності з його уявленням, тобто предметно	<p>1 – різні позиції щодо об'єкта 4 – індекс об'єктивності знання</p> <p>2 – предметність позиції 3 – прийом багатьох знань</p>	Пояснює відмінність між різними предметними позиціями у виробленні об'єктивних знань
Шоста	У самій методології інтерпретація різних знань відбувається не за схемами об'єкта діяльності, а за схемами самої діяльності, котра характеризується досконалістю та універсальністю; звідси основний принцип методологічного мислення: уявлення про складну кооперативну діяльність формується як засіб поєднання різних поглядів на об'єкт цієї діяльності, тобто багатопредметно	<p>1 – схеми об'єкта пізнання-перетворення 4 – методологічне знання</p> <p>2 – схеми самої індивідуальної МД (мислєдальності) 3 – колективна МД</p>	Пояснює відмінність між схемами об'єкта діяльності та схемами самої діяльності в індивідуальній та колективній МД

в) у реальному житті організуються як схематизми, котрі зумовлюють суб'єктивне сприйняття світу, його переживання і розуміння; г) формовиявляються як базові структури людської свідомості і мають універсальний об'єктовпорядковий характер; д) відіграють роль своєрідних глибинних програм соціального життя, котрі серцевинно містять інваріанти абстрактного всезагального змісту; е) характеризуються смисловим наповненням, котре зорганізується у вигляді своєрідних кластерів, створюючи пізнавальний образ світу певної епохи, спільності, окремої людини (В.С. Стьопін, О.С. Кирилюк та ін). Відтак соціологічні категорії – це універсальні засоби здійснення методологічної роботи як теоретичного упредметнення, так і прикладного – оргдіяльнісного, оргтехнологічного чи конкретно-соціологічного.

6. Методологування (за концепцією А.В. Фурмана [див. 1; 2]) – надскладна професійна діяльність, котра здійснюється принаймні на шести рівнях – від специфічних аналізу, рефлексії, розуміння і мислення до методологічної роботи і цілісного методологічного вчинку-діяння. При цьому повний спектр форм мислєдїяльнїсного зреалїзування методолога будь-якої об'єкт-предметної орієнтації (соціогуманїтарна, природнича чи технїчна сфери) постає як метасистемна професїйна дїяльнїсть, що дїяльнїється за певними критерїями: ґрунтовностї аналізу, рефлексивно-мисленнєвого напруження, вїдтворення і передбачення думки опонента, «чистого мисленнєя», ковїтальної культури, розвїткової професїйностї. Соцїальний працївник, конструктивно використовувочи вищевказанї новїтнї засоби, рївнї та критерї прикладного методологування, має реальну змогу їстотно збагатити й удосконалити своє службове повсякденнє у роботї як з колегами та керївником, так і з клїєнтами рїзних соцїального статусу, достатку, досвїду, особистїсних домагань.

7. Отже, методологічна робота є невід'ємною складовою професійної діяльності соціального працівника. Водночас вона може бути ефективною лише у тому разі, коли в нього добре розвинене *фахове соціологічне мислення*, котре все бїльше набуває рис *некласичної і постнекласичної рацїональностї*. Хоча їсторично раннї напрямки (марксизм, позитивїзм, прагматизм тощо) аж нїяк не втрачають своїх їдеалїв науковостї, а свївїснють дїялектично, конкурентно з новїтнїми течїями у соцїологїї – в теоретичнїй, прикладнїй, практичнїй.

8. У соцїологїї вже сьогоднї наявнї не лише окремї настановнї, концепцїї, пїдходи, а й рїзнї *стїлї соцїологїчного мисленнєя*, розумїння і творення соцїальної реальностї, що їстотно розширює конструктивнї можливостї як професїйних соцїологїв, такї соцїальних працївникїв, котрї повсякденно використовувочи надбаннє теоретичної соцїологїї, її галузевих та спецїальних упредметнєних гїлок як методи, форми і засоби уможвївлення своєї ефективної професїйної дїяльнїностї. З їншого боку, соцїологїчне мисленнєя практика найефективнїше виявляє себе як дїєвий їнструмент пїзнання-поясненнєя свїту тїльки у контекстї професїйного методологування, тобто як їйого системна складова та їнтеллектуальний засїб водночас. Центральною ланкою такого методологування ї є методологїчна робота соцїального працївника, дїяльнїння якої дає їйому змогу рїзнобїчно вивчати проблемнї ситуацїї вїдвїдувачїв, давати їм адекватний та ґрунтовний аналіз, виробляти оптимальнї способи їх розв'язання, нарештї знаходити прийнятнї особистїснї канали гуманного контактування з будь-яким, навїть конфлїктним, клїєнтом.

1. Фурман А.В. Ідея професїйного методологування: [монографїя] / Анатолїй Васильович Фурман. – Ялта-Тернопїль: Економїчна думка, 2008. – 205 с.

2. Фурман А. Модульно-розвивальна органїзацїя мислєдїяльностї – схема професїйного методологування / Анатолїй В. Фурман // Психологїя і суспїльство. – 2005. – №4. – С. 40–69.

3. Щєдровїцький Г. Методологїчна органїзацїя системно-структурних дослїджень і розробок / Георгїй Щєдровїцький // Психологїя і суспїльство. – 2004. – №2. – С. 30–49.